

10. Памятники российской словесности XII века, изданные с объяснением, вариантами и образцами почерков К. Калайдовичем. — М.: Типография Семена Селивановского, 1821. — XLI, 258 с.
11. Память иже в святых отца нашего Кирила, епископа Туровского // Книга жыцій і хаджэнняў. — 2-е вид. — Мінск: Маст. літ., 1994. — С. 62–63.
12. Ромодановская, Е. К. Древнерусская притча: самоопределение жанра / Е. К. Ромодановская // Труды Отдела древнерусской литературы. — СПб.: Дмитрий Буланин, 2003. — Т. 54: Памяти Д. С. Лихачева. — С. 192–200.
13. Саверчанка, І. В. Архітэктоніка і сімволіка рарытэтнай прыпавесці Кірылы Тураўскага / І. В. Саверчанка // Роднае слова. — 2009. — № 8. — С. 3–4.
14. Саверчанка, І. В. Росквіт пісьменства і літаратуры на беларускіх землях у XI–XII стст. у кантэксце агульнаславянскага культурнага ўздыму / І. В. Саверчанка // Мовазнаўства. Літаратуразнаўства. Фалькларыстыка: XV Міжнар. з'езд славістаў (Мінск, 2013): Дакл. бел. дэлегацыі. — Мінск: Бел. навука, 2013. — С. 265–276.
15. Со, Сон Джонг. Творчество Кирилла Туровского в контексте книжности его эпохи: Пролог как источник произведений Кирилла Туровского: Автореф. дис. ... канд. филол. наук / Сон Джонг Со. — СПб., 2002. — 27 с.
16. Чепик, М. Опыт полного курса Гомилетики / М. Чепик. — М.: тип. Д. И. Иноземцева, 1893. — 401 с.

Олена Бердник (Донецьк)

ІНТЕРСУБ'ЄКТНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ЛАТИНОМОВНОЇ ПОЕЗІЇ

У статті йдеться про своєрідність суб'єктної організації українських латиномовних поетичних текстів доби Ренесансу.

Латиномовні тексти доби Ренесансу лише нещодавно почали розглядатись в контексті давньої української літератури XV–XVIII стст., питанню про їхню суб'єкту організацію увага не приділялася зовсім. Це зумовлює актуальність і новизну заявленої теми.

Українські землі географічно належать до Європи, однак у зазначену добу можливість отримати вищу освіту латинською мовою мали переважно вихідці західно- й північноукраїнських територій, які послідовно позиціонували себе Роксоланами, Рутенцями, Русинами, а також завжди уточнювали, що їхня Батьківщина — Русь, що є незаперечним доказом виокремлення ними своєї спільноти з-поміж латинського європейського багатоголосся. Поважні дослідники (Д. Чижевський, Д. Наливайко, В. Шевчук, В. Яременко, та ін.) стверджували не раз, що літературний Ренесанс в Україні-Русі мав елітарний характер, тому автори латиномовних текстів могли розраховувати лише на досить обмежене коло реципієнтів-співвітчизників. Відтак аудиторією, що адекватно могла сприйняти висловлене латиною, була переважно освічена латиномовна Європа.

Першу з відомих досі друковану книгу автора-українця європейський освічений світ побачив усього за сорок три роки від винайдення Йоганом Гуттенбергом друкарського верстата. «Прогностична оцінка поточного 1483 р. магістра Юрія Дрогобича з Русі, доктора мистецтв і медицини Болонського університету» починається віршовою посвятою папі Сиксту IV, де звернення до

папи уводиться в тодішній культурний контекст. Автор посвяти дає характеристику «більшості», яка *«тепер виставля напоказ свої праці», «дбаючи щонайбільше про честюлюбство та зиск»* [2, с. 32], і протиставляє їй свою позицію, що подається від першої особи: *«Я ж мої книги у світ випускаю з єдиним бажанням: // Хай буде користь від них роду людському в житті. // Ні, не даремні вони й не для реготу писані мною; // Виплід Мінерви цей труд, родом з надхмарних країв»* [2, с. 33]. У наведених уривках посвяти Ю. Дрогобич акцентує на суттєвій розбіжності в ренесансній ідеології католицької «латиномовної русі» (освічених вихідців з України) та ренесансній ідеології більшої частини «католицької Європи».

Переважна частина ренесансної Європи вважала, що гармонійне співвідношення тілесного, духовного й душевного дає підстави вважати благословенням вдалий зиск. Натомість «католицька русь», що була переважно новонаверненою, ґрунтує свої погляди на православній ідеології служіння й вивищення духовного над тілесним. Крім того, акцентується також на серйозній, а не розважальній місії книги, яку відкриває посвята, на переважанні розуму, а не «реготу» в її змісті, адже ця друкована праця є «виплодом Мінерви», богині мудрості в давньоримській міфології, покровительки наук, мистецтва, ремесел і війни. Велич розуму підкреслено і в наступному висловлюванні, де мовиться вже від першої особи множини, від «ми», яке стосується всіх і кожного: *«Обшири неба для наших очей незбагненно великі; // Розумом легко, проте, можемо їх осягнуть. // Наслідки ми за причинами і навпаки визначаєм: // Так відкривається шлях, що до ефіру веде. // Все у підмісячній світі живе за законами неба...»* [2, с. 33]. Тобто всякий, будь-хто, на думку автора посвяти, живе за законами, що встановлюють зірки, адже астрологія була на той час однією з поважних наук, а «Прогностична оцінка», власне, і є річним астрологічним прогнозом. Автор констатує: *«Нами керують також (хто заперечить!) зірки. // Правлять без примусу, а як, бува, настрашать випадково, // Розум підкаже, проте, як ту біду відвернуть»* [2, с. 33]. Уособлення зірок та розуму, вважай долі та волі людської, протиставлення й урівноваження їхніх сил, також є суголосним ренесансному світогляду. Більше того, апелювання до язичницьких богів, вживання їхніх імен на рівні художнього прийому, що демонструє обізнаність автора з античною культурою та філософією, дає йому можливість підкреслити корегуючу роль людського розуму й волі, тобто розуму дієвого, у двобої з долею.

Прямо звертаючись до папи Сикста IV на «ти», автор наголошує на визначальній сприятливій ролі зірок у долі цього правителя: *«Ти досягнув завдяки своїй зірці найбільшої цноти — // З тої причини усі мають за бога тебе. // Певно, любов'ю Венери й Юпітера стиснене, Сонце // Правити світом тебе настановило колись. // З ласки Господньої все ти вже маєш, от тільки хай Зірка // Роки подовжить тобі, — Рим цього зичить також»* [2, с. 33]. Покликаючись на думку всіх і кожного, автор ототожнює папу Сикста IV навіть не з намісником Бога на землі, а з самим Богом, однак тонко натякає на роль випадку, долі, керованої Зіркою (тобто Сонцем), яка як настановляє на певний

шлях, так і позбавляє будь-якого шляху. В контексті ранішесказаного у посвяті переконливо звучить авторське прохання про прихильність до книги, висловлене у формі наказового способу другої особи однини: *«Будь же прихильним до книги: вона допоможе пізнати // Те, що невдовзі гряде, — знати яке вже пора; // Отже, в які саме дні тобі доля ласкава всміхнеться, // І, навпаки, у які — лиха незнаного жди. // Дні, коли Марс запанує, коли буде мир, ти побачиш, // Де, у якому краю треба чекати чуму. // Місяця й сонця затемнення — знак для державця зловісний. // Ції та інші дива хочемо тут показати»* [2, с. 33]. Перифраз майбутнього (*«те, що невдовзі гряде, — знати яке вже пора»*) та уособлення презентованої книги (*«вона допоможе пізнати»*) урівноважують її нібито індивідуалізоване призначення (*«в які саме дні тобі доля ласкава всміхнеться»*) із заявленою раніше Юрієм Дрогобичем користю *«роду людському в житті»* від його книг, підкреслюють різноманітність описуваних у ній явищ, певне прагнення автора здивувати реципієнтів (*«ції та інші дива хочемо тут показати»*). Дієслівна форма першої особи множини (*«хочемо»*) у значенні першої особи однини, ненав'язливо акцентує високий статус автора* та значимість його праці.

Виразно підкреслене міжсуб'єктне спілкування наявне також і в поетичній творчості Павла Русина з Кросна (бл. 1470 — бл. 1517), про що свідчать, зокрема, назви-посвяти його творів (*«Севастьяну Маді...»*, *«До Севастьяна Маді...»*, *«Елегія до Яна з Вислиці...»*, *«До Аполлона»*, *«Похвала Валерію Максиму»*, *«Ода Павла Русина з Кросна до Аполлона...»*, *«До книжечки»* [3, с. 38–50] тощо). У назві *«Ода... до Аполлона»* [3, с. 48–49] автор наголошує на проханні про «священне» поетичне натхнення, завдячуючи якому він міг би «достойно прославити вельможного пана Гавриїла Перенея», «патрона свого». Поетичне висловлювання вибудовується в межах простору, персоналізованого першою особою однини «я» (Павло Русин), другою особою однини «ти» (Аполлон), третьою особою однини «він» (Гавриїл Переней). Умовно оду можна поділити на три частини. В першій прославляється Аполлон, до якого автор послідовно звертається на «ти», себе окреслюючи як «я». Друга частина є панегіриком патронові Павла Русина, адже *«Всі шанують його більше, ніж вельмож — // І князів, що померли, // І живих, і що будуть ще...»* [3, с. 49]. У третій умовній частині йдеться про автора та його поетичний стиль (*«селянській мій стиль простий»*), за який він просить у адресата панегірика вибачення. Наразі не варто говорити про ліричного героя цього твору, оскільки в тексті під час звернення до Аполлона називається ім'я адресанта: *«І до того додай: “Зичить тобі Павло // Довго жити, як жив Нестор або Пріам, // І сердечно бажає // Ще багато здоров'я він”. // На коліна*

*Юрій Дрогобич був першим українцем, що по завершенні освіти в Італії, в Болонському університеті, здобув ступінь доктора мистецтв і доктора медицини, тут же викладав медицину й астрономію, а впродовж 1481–1482 рр. був ректором Болонського університету — «на той час центру передових, гуманістичних течій у природознавстві та філософії» [2, с. 32].

впади й словом ученим ти // Щиросердно проси, щоб пощадив мене // І пробачив ласкаво // За селянський мій стиль простий» [3, с. 49–50].

В поемі Івана Домбровського «Дніпрові камени» (поч. XVII ст.) так само, як і в щойнорозглянутому творі Павла Русина з Кросна, поетичний простір персоналізовано першою особою однини «я» (Ян Домбровський, Дніпро-Бористен, муза Клію), що презентує суб'єкта мовлення, другою особою однини «ти» (Богуслав Радошовський-Бокша, якому присвячено поему «з нагоди щасливого сходження на Київську єпископську кафедру» [1, с. 94], а також Київ, до якого звертається Дніпро), що вказує на адресата мовлення, і третьою особою як однини, так і множини, що стосується об'єктів оповіді. Обсяг поеми, звичайно, суттєво більший за обсяг панегірика Павла Русина. Вона починається прологом-посвятою, де автор звертається до Богуслава Радошовського-Бокші роду Семиковичів зі своєрідним коротким панегіриком його славетному роду, а також русам і застереженням адресату: *«Пресуле, Маркоманів честь... // ... Дужий правителю // Бористену, місцевою // Ситий славою ти і чужоземною! ... // А слабким племенам руси не чинять зла. // Славте ж їх, аніди, гей, — // Тих, що в гирлі Дніпра недругів зборюють! // Клію славу поширює // Словом, що на папір в неї записане. // Та чи муза прикрасить ця // працю щирую твою (Богуслава Радошовського-Бокші. — О. Б.) піснею любою? // І приховані доблесті // Вічно жити які будуть у віршах цих?» [1, с. 94–95].* Риторичні запитання наприкінці цього своєрідного прологу увиразнюють самоповагу автора, його схиляння перед предковично славою русів, яких *«ні Рим, на мужів багач, // Не долав у бою, навіть Турція» [1, с. 95]*, і про ставлення до адресата як до рівного собі, навіть такого, що мусить іще заслужити повагу до себе як народу, яким правитиме, так і історії в особі музи Клію.

Далі, в основному тексті поеми, автор коротко окреслює ситуацію в сучасному йому Києві і запрошує нового єпископа якомога швидше прибути до міста: *«Та не барися, але у встановлені строки до міста // Входи як хазяїн новий. В нім славетні колись панували // Лицарі, котрих боялися й багряношатні тирани ... // Хай же набуде в тобі охоронця спустошений Київ» [1, с. 96].* Після цього з'являється персоніфікований Дніпро-Бористен, правдивий свідок колишньої величі славетного міста, його правителів та народу: *«Глянь, богатир бористенський чоло над водою підносить: // Довговолосий, сповитий хитким очеретом, лозою; // З виду суворий, поважний, зеленого кольору очі; // Дуже він схожий на діда при добрім здоров'ї. // Вельми привітно тебе, як неначе, вітає і каже...» [1, с. 96–97].* У наведеному уривку опис персоніфікованого Дніпра нагадує ремарку драматичного твору перед сценічною дією, а далі, на початку його промови, яка і є основним змістом поеми, подано самохарактеристику Бористена, під час якої він звертається як до Богуслава Радошовського-Бокші, так і до Києва: *«Мокрими хвилями, Києве, мури твої омиваю» [1, с. 98], «Та повертаюсь до міста, куди тепер гостем ідеш ти, // Щоб проповідувать в ньому свої святомудрі догмати» [1, с. 98].* Розлога промова Дніпра-Бористена в якій докладно описано історію міста Києва й усієї Русі, надзвичайно подібна до декламації, яку В. Шевчук вважає

«проміжним жанром між поезією у власному розумінні цього слова і драмою» [6, с. 386]. Ця частина поеми має різноманітне емоційне забарвлення, зумовлене змістом викладеного і реакцією-коментарями поважного й авторитетного свідка — Дніпра-Бористена. Наприкінці оповіді-декламації він знову звертається до новопризначеного єпископа: *«Це розповів я, щоб знали усі, як багато слідів ще // Давньої сили у місті лишилось, куди ти простуєш ... // А подивись-но»* [1, с. 113]. Разом з тим цей персонаж зумовлює зміну мовця: *«Кличу я муз піерійських ... не хочуть вони оглядати // Славні долини Сарматії і краєвиди зелені // Там, де верхівка Парнасу й забуте джерело Кіпрійське, — // Линуть до цих, не чужих їм, країв і тебе (Богуслава Радошовського-Бокшу. — О. Б.) величають... // Я вже закінчую мову, яка затяглася так дуже...»* [1, с. 115]. Відтак, після Дніпрових заповітів новому правителю Києва, мовну партію починає муза Клію, яка уславлює рід Радошовських і закликає єпископа бути гідним своїх предків [1, с. 116–119]. Така суб'єктна організація тексту поеми Яна Домбровського призводить до її яскравої театралізованості.

Разом з тим структура, форма подання інформації у «Дніпрових каменах» нагадує структуру таких епічних творів античності, як «Іліада», «Одісея» та «Енеїда». Основну частину твору І. Домбровського написано гекзаметром, у тексті наявні складні прикметники «багряношатний» [1, с. 96], «довговолосий» [1, с. 97], «чужоземнім» [1, с. 97], «стрімкоплинний» [1, с. 98], «широководий» [1, с. 98], «буйнотравних» [1, с. 98], «кривавобезжальних» [1, с. 98], «святотудрі» [1, с. 98], «слабосила» [1, с. 101], «легковірний» [1, с. 102], «смертоносне» [1, с. 104], «миловидих» [1, с. 105], «рясноровжайні» [1, с. 108], «вікопомного» [1, с. 109], «благочестивий» [1, с. 111]. Зважаючи на визначені Н. А. Фатєєвою різновиди інтертекстуальності [5, с. 30], можна стверджувати, що в аналізованій poemі простежується архітекстуальність з елементами алюзивності. Такий зв'язок із величними творами Античності, що простежується на формальному рівні поеми, є промовистим підтвердженням авторської самоповаги і прагнення вкотре нагадати також про споконвічну велич Русі.

Якщо в добу середньовіччя мистецтво було деперсоніфікованим, анонімним, то в добу Ренесансу воно стає авторським, бо право вибору тієї чи іншої позиції з приводу висловлювання належало конкретній особистості. Якщо Іларіон у «Слові про Закон і Благодать та істину» лише декларує, що людині дано право обирати, чи йти їй до Пекла і горіти там в геєнні вогняній вічно, чи наближатися до вічного абсолюту, вічного ідеалу і згодом перебувати у Раю, то в добу Ренесансу це право виголошується нормою життя. Проаналізовані латиномовні твори доби Відродження і раннього Бароко наглядно демонструють різноманітність суб'єктної організації тогочасних поетичних висловлювань і роздумів стосовно людського вибору.

Література

1. Домбровський, І. Дніпрові камени / І. Домбровський // Українська поезія XVII століття (перша половина): Антологія / Редкол.: І. Ф. Драч [та ін.]; упор., вступ. ст. і прим. В. В. Яременко. — К.: Рад. Письменник, 1988. — С. 93–119, 343–348.
2. Дрогобич, Ю. Посвята папі Сиксту IV у книзі «Прогностична оцінка 1483 року» / Ю. Дрогобич // Слово многоцінне: Хрестоматія...: в 4 кн. / Упоряд. В. Шевчук, В. Яременко. — Кн. 1. — К.: Видавництво «Аконіт», 2006. — С. 32–33.
3. Русин, П. Ода Павла Русина з Кросна до Аполлона... / Павло Русин із Кросна // Слово многоцінне: Хрестоматія...: в 4 кн. / Упоряд. В. Шевчук, В. Яременко. — Кн. 1. — К.: Видавництво «Аконіт», 2006. — С. 48–50.
4. Слово многоцінне: Хрестоматія української літератури, створеної різними мовами в епоху Ренесансу (друга половина XV — XVI століття) та в епоху Бароко (кінець XVI — XVIII століття): в 4 кн. / упоряд. В. Шевчук, В. Яременко. — К.: Видавництво «Аконіт», 2006.
5. Фатеева, Н. А. Типология интертекстуальных элементов и связей в художественной речи / Н. А. Фатеева // Известия АН. Серия литературы и языка. — 1998. — Т. 57. — № 5. — С. 25–38.
6. Шевчук, В. Українська барокова драма. Загальні зауваження / В. Шевчук // Муза Роксоланська: Українська література XVI — XVIII століть: у 2 кн. / В. Шевчук — Кн. 2: Розвинене бароко. Пізнє бароко. — К.: Либідь, 2005. — С. 382–392.

Ірина Багдановіч (Мінск)

МАЛІТВЫ КІРЫЛА ТУРАЎСКАГА Ў ПАЭТЫЧНЫМ ПЕРАСТВАРЭННІ ВІНЦУКА АДВАЖНАГА (а. ЯЗЭПА ГЕРМАНОВІЧА)

Існуе папулярная духоўная песня-малітва ў сучасным касцельным набажэнстве — «Дай, добры Божа». Яна спяваецца вернікамі, як і кожная іншая песня з кантычкі, без усведамлення, хто яе аўтар, ды і веданне аўтара той ці іншай духоўнай песні ў літургічнай практыцы стаецца неабавязковым, губляецца з часам, а самі песні становяцца народнымі духоўнымі гімнамі. Менавіта так адбылося з песняй «Дай, добры Божа», гісторыя стварэння якой не толькі параўнаўча нядаўняя і цікавая, але, можна сказаць, і дзівосная.

Песня была створана на эміграцыі, у Лондане, беларускім святаром айцом-марыянінам Язэпам Германовічам (1890 — 1978), вядомым у беларускай літаратуры з 1920-х гг. паэтам, празаікам, публіцыстам і мемуарыстам, які найчасцей падпісваў свае творы псеўданімам Вінцук Адважны. Жыццёвы шлях пісьменніка быў складаным і драматычным. Ён нарадзіўся ў мястэчку Гальшаны Ашмянскага павета, у 1913 г. скончыў Віленскую духоўную семінарыю і быў пасвечаны ў святары, у 1924 г. уступіў у ордэн айцоў-марыянаў і вёў душпастырскую і асветніцкую дзейнасць у Друйскім кляштары. У 1932 г. пераведзены на місіянерскую працу ў Харбін, што ўспрымаў як вымушаны адрыў ад Бацькаўшчыны і справы яе духоўнага адраджэння. У 1936 г. ён здолеў вярнуцца ў Беларусь, але з-за пераследу польскімі ўладамі мусіў зноў у 1938 г. паехаць у Харбін. Там быў арыштаваны ў 1948 г. кітайскімі ўладамі, перададзены савецкім органам бяспекі і адпраўлены ў лагеры Сібіры, дзе знаходзіўся на прымусовых работах да 1955 г. Аб гэтым перыядзе жыцця захваліся яго шырока вядомыя ўспаміны «Кітай — Сібір — Масква» (першае